

ПАМ'ЯТКООХОРОННА ДІЯЛЬНІСТЬ МУЗЕЮ СЛОБІДСЬКОЇ УКРАЇНИ ІМЕНІ Г.С.СКОВОРОДИ (1920-ті рр.)

У статті досліджуються становлення та розвиток Музею Слобідської України імені Г.С.Сковороди на Харківщині (20-ті рр. ХХ ст.), напрями його пам'яткоохоронної діяльності.

Ключові слова: музей, пам'ятки історії та культури, збереження культурної спадщини, Харківщина.

В статье исследуются становление и развитие Музея Слобожанщины имени Г.С.Сковороды на Харьковщине (20-е гг. ХХ ст.), направления его памятникоохранной деятельности.

Ключевые слова: музей, памятники истории и культуры, сохранение культурного наследия, Харьковщина.

This article investigates the formation and development of the Museum of Sloboda Ukraine named after G.S. Skovoroda in Kharkiv region (20-ies of XX century.) Directions pam'yatkoohoronnoyi its activities.

Keywords: museum, historical and cultural monuments, cultural heritage preservation, Kharkiv region.

Постановка проблеми. У 20-ті рр. ХХ ст. вагому роль у роботі з охорони, вивчення та збереження пам'яток відіграв Музей Слобідської України ім. Г.С.Сковороди. Ідея його заснування належала Харківському музейному товариству “Музей Слобожанщини” [1, с.37]. Цей задум було підтримано етнографічною секцією Харківського ГУБКОПМИСу (Губернського комітету охорони пам'яток мистецтва й старовини) під час реорганізації всіх харківських музеїв на початку 1920 р. До того ж, незабаром музей отримав статус республіканського.

Аналіз актуальних досліджень. Серед сучасних науковців, які у своїх роботах частково розкривають діяльність Музею Слобідської України імені Г.С.Сковороди слід відзначити праці С.З.Заремби [2-5], Р.В.Маньковської [6-7], О.О.Нестулі [8-9], Г.А.Скрипник [10].

Мета статті – розкрити напрями діяльності Музею Слобідської України імені Г.С.Сковороди у збереженні культурної спадщини краю.

Виклад основного матеріалу. При музеї Слобідської України імені Г.С. Сковороди функціонувала етнографічна секція харківського ГУБКОПМИСу (1920-1922 рр.), яка систематично надавала фінансову допомогу музею з метою придбання пам'яток та необхідних книг. У роботі музейної установи брали участь М.Ф.Сумцов, Д.К.Зеленін, Р.С.Даньковська, М.Є.Редін, Ф.Ю.Зелінський та інші пам'яткоохоронці краю [11, с.296]. Хоча в основу діяльності музею були покладені етнографічні завдання, увага співробітників була зосереджена й на охороні пам'яток. Через малі фінансові надходження етнографічні експедиції здійснювалися переважно по Харкову та його околицям. Зазначалося, що, “досліджуючи минуле України, Музей ретельно збирає та розшукує ті пам'ятки старовини, що до самої останньої пори ще переховуються в приватних осіб, чи то підвалах, горищах...” [12, с.190].

З січня 1920 р. до 15 вересня 1922 р. (дня смерті) М.Ф.Сумцов завідував Музеєм Слобідської України, незважаючи на свою хворобу, скрутне матеріальне становище установи та складні умови праці. Протягом 1922-1929 рр. на посаді директора музею перебуває Р.С.Даньковська, під час керівництва якої установа набула статусу республіканського науково-методичного центру.

Наукова діяльність М.Ф.Сумцова була тісно пов'язана з його громадською позицією, пам'яткоохоронною діяльністю. Ще під час громадянської війни він керував етнографічною секцією Харківського ГУБКОПМИСу. Слід зазначити, що під час його керівництва музеєм (1920-1922 рр.) був налагоджений міцний зв'язок закладу з державними пам'яткоохоронними установами. По-перше, до складу музейної секції ГУБКОПМИСу ввійшли всі директори музеїв Харкова (у тому числі й М.Ф.Сумцов) [13, арк.11], співробітники музею – Р.С.Даньковська, О.О.Ніколаєв, М.Є.Редін. По-друге, такі співробітники музею, як М.Ф.Сумцов та Р.С.Даньковська, одночасно були членами етнографічної секції ГУБКОПМИСу [14, арк.3-3 зв.]. До того ж всі службовці музею були членами науково-дослідної кафедри історії української культури ХІНО.

Музей мав декілька основних напрямів діяльності з охорони, вивчення та збереження пам'яток: науково-дослідний, пошуковий, експозиційний. Досить широкого масштабу набули науково-дослідний та пошуковий напрями роботи. Особисто акад. М.Ф.Сумцов здійснював екскурсії з метою огляду та пошуку книжок у місті (на вул. Усовську, Озерянський базар, вул. Конторську). Співробітник музею О.О.Ніколаєв оглядав складські кімнати покинутих будинків у пошуках рухомих пам'яток. Він же здійснив заходи для охорони будинку художника С.І.Васильківського на вул. Московській. Одночасно науковці відвідували й Благовіщенський майдан на предмет огляду складів з посудом [15, с.20].

У цьому контексті досить цікавим є перелік експонатів музею. Серед рукописів у музеї зберігалися такі цінні пам'ятки: судова справа Виговських (1631 р.), універсал І.Мазепи (1707 р.), скарга Семена Лизогуба до Івана Пирятинського, “Сотника Городницького” з 1744 р., цінна колекція старовинної козацької зброї, старий козацький одяг тощо [16, с.4; 17, с.248-249; 18, с.249-251].

Значна увага приділялася і збереженню архітектурних пам'яток. 16 грудня 1920 р. на об'єднаному засіданні Музею Слобідської України та етнографічної секції Харківського ГУБКОПМІСу прозвучала доповідь про “необхідність вжити заходів до охорони дерев'яного будинку художника Васильківського по Єкатерининській вул., котрий ухвалено зруйнувати”. Для збереження пам'ятки було прийнято рішення “увійти в зносини з Губкопмисом та Міськкомгоспом”, унаслідок чого пам'ятку вдалося зберегти [19, с. 22].

З часом розширилися і географічні межі діяльності Музею Слобідської України. Зокрема, з 1 травня 1925 р. по 1 квітня 1927 р., з метою поповнення експозицій і вивчення побуту краю, співробітники установи здійснили експедиції не лише по Харківщині, Зміївському, Валківському повітам, але й по Київщині, Полтавщині, Чернігівщині, Криму, Кавказькому узбережжю Чорного моря, звідки привезли багато цінних рухомих пам'яток (картини, рукописи тощо).

На особливу увагу заслуговує той факт, що Музей Слобідської України був однією з небагатьох установ, яка власними силами та коштами видавала “Бюлетень Музею Слобідської України”. На сторінках періодичного видання йшлося про проведену пам'яткоохоронну роботу, напрями діяльності установи. Цікаво, що цей “Бюлетень” розповсюджувався серед широкого кола читачів, що надало йому статус популяризаційного видання. Але на цьому пропаганда пам'яток не обмежувалася. Лише протягом 1927 р. співробітники установи провели 16 лекції для 500 відвідувачів [20, арк.130 зв.]. Крім цього, музей мав зв'язок з 150 установами, науковцями всього Радянського Союзу та навіть представниками закордону, що свідчить про значний авторитет та масштаби діяльності установи.

Висновки. Таким чином, діяльність Музею Слобідської України ім. Г.С.Сковороди в 20-ті рр. ХХ ст. набула не лише традиційного для тогочасних музейних установ науково-дослідного та експозиційного характеру, але й пошукового – у межах охорони, вивчення та збереження пам'яток. У березні 1929 р. була створена Комісія Укрнауки для обстеження діяльності музею. До її складу змушений був увійти й один з провідників пам'яткоохоронної та музейної справи В.В.Дубровський. Музейній установі виголосили вирок: “комплектування робітників невідповідне до сучасних вимог”. Висновок комісії містив 10 пропозицій, серед яких були такі: директора Р.Даньковську, співробітників І.Ковалівського та О.Ніколаєва усунути з посад з оголошенням догани, наукову раду музею реорганізувати [21, арк.79]. Такими засобами музеєзнавців усували від пам'яткоохоронної справи, заміщали їх партійними співробітниками. Унаслідок цього в музейних установах ідея охорони пам'яток підмінялася ідеологічною пропагандою.

Перспективи подальших досліджень. Наукового розгляду потребує доля репресованих музеєзнавців у 1930-ті роки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Даньковська Р. Академік М. Сумцов як діяч Музею Слобідської України / Р.Даньковська // Науковий збірник науково-дослідчої кафедри історії української культури. – Х.: ДВУ, 1924. – Вип.І. – С.37-42.
2. Заремба С.З. Історичне краєзнавство в УРСР 1917-1937 рр. / С.З.Заремба. – К.: Наукова думка, 1984. – 280 с.
3. Заремба С.З. Пам'яткознавство України: Історія і сучасність / С.З.Заремба // Праці центру пам'яткознавства. – Вип.1. – К., 1992. – С.5-24.
4. Заремба С.З. Українське пам'яткознавство: історія, теорія, сучасність / НАН України, Центр пам'яткознавства / С.З.Заремба. – К.: Логос, 1995. – 448 с.
5. Заремба С.З. Нариси з історії українського пам'яткознавства / Центр пам'яткознавства НАН України, УТОПІК / С.З.Заремба. – К.: ТОВ “Видавництво Аратта”, 2002. – 204 с.
6. Маньковська Р.В. Підготовка музейних кадрів в Україні (20–30-ті рр. ХХ ст.) / Р.В.Маньковська // Історія України. Маловідомі імена, події, факти: Зб. ст. – К., 1999. – Вип.9. – С.142-146.
7. Маньковська Р.В. Музейництво в Україні / Р.В.Маньковська. – К.: Б.в., 2000. – 140 с.
8. Нестуля О. Доля церковної старовини в Україні. 1917–1941 рр. – Ч.І. 1917 р. – середина 20-х років / О.Нестуля. – К.: Вид. Інституту Історії України НАН України, 1995. – 280 с.
9. Нестуля О.О. Охорона культових пам'яток в Українській державі // Історія України. Маловідомі імена, події, факти: Зб. ст. / О.Нестуля. – К., 1996. – С.132-155.
10. Скрипник Г.А. Етнографічні музеї України. Становлення і розвиток / АН УРСР. Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М.Т.Рильського / Г.А.Скрипник. – К.: Наукова думка, 1989. – 304 с.

11. Федоровский А.С. Краеведческая работа в Харькове и на Слободской Украине (в 1910-1920-х гг.) / А.С.Федоровський // Краеведение. – 1924. – №3. – С.292-298.
12. Єрофіїв І. Виставка в Музеї Слобідської України ім. Сковороди / І.Єрофіїв // Червоний шлях. – 1927. – №12. – С.190.
13. ДАХО. – Ф. Р-4365, оп.1, спр.24.
14. ДАХО. – Ф. Р-4365, оп.1, спр.45.
15. Б.а. Вивчення України // Бюлетень Музею Слобідської України ім. Г.С.Сковороди. – 1925. – №1. – С.19-21.
16. Б.а. // Бюлетень Музею Слобідської України ім. Г.С. Сковороди. – 1926-1927. – №2-3. – С.4.
17. Єрофіїв І. Нові експонати в Музеї Слобідської України ім. Сковороди / І.Єрофіїв // Червоний шлях. – 1926. – №11-12. – С.248-249.
18. Єрофіїв І. Спадщина (Рукописи в Музеї Слобідської України) / І.Єрофіїв // Червоний шлях. – 1926. – №11-12. – С.249-251.
19. Доклади на з'єднаних засіданнях Музею та етнографічної секції Харківського Губкопмису 1920-21 рр. // Бюлетень Музею Слобідської України ім. Г.С.Сковороди. – 1925. – №1. – С.22-25.
20. ЦДАВО України. – Ф.166, оп.8, спр.443.
21. ЦДАВО України. – Ф.166, оп.8, спр.444.